

Ümit Kurt: Ermenilerin mülksüzleştirilmesinin aracı olarak hukuk sistemi

Posted on 10/09/2017

1913-1918 dönemi sırasında, iki büyük Osmanlı halkı olan Rumlar ve Ermenilere ait mülkler, bu insanları yurtlarından eden merkezi bir politikaya bağlı özel kanunlar aracılığıyla ellerinden alındı.[1] Her bir gruba karşı yürütülen politikaların bazı farklılıkları vardı. Buna rağmen, bu farklılıklar etnik ve dini ayrımlar çerçevesinde şekillenmek yerine, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin farklı dönemler ve koşullarda izlediği sürekli değişen politikaları tarafından belirleniyordu. Kanun ve kararnamelerle sadece Rumlar ve Ermeniler arasında değil, aynı zamanda bu toplulukların her birinin kendi içinde de son derece dikkatli bir şekilde ayrımlar gözetilerek yapılıyordu.

Örnek olarak, 1913-1918 döneminde Rumlara dair ikin kategoriden bahsedilebilir. İlk kategori içinde I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu ve Yunanistan arasında mübadele görüşmelerinin konusu olan Osmanlı Rumları vardı. Rum mülklerinin değiş tokuşu 'karşılıklılık ilkesi'ne göre düzenlenecekti. Her ne kadar bu anlaşma savaş sebebiyle hayata geçmediyse de, bu sınıfa ait olan Osmanlı Rumlarının mülklerine el koyma ve kullanma işlemleri İmparatorluk'un diğer Rum kitlelerinininkinden farklıydı. İkinci kategoride savaşın sonraki yıllarında kıyı bölgelerinden iç taraflara sürülen Rumlar var.

Bu şekilde Osmanlı Rumlarına karşı yürütülen iki farklı politika vardı. Bir yanda zorla Yunanistan'a sürülen Rumlar, diğer yanda kıyı bölgelerinden içerilere sürülenler vardı. Sonuçta ortaya çıkan karışıklığı düzeltmek için, "Göçmenlerin Mübadelesi Hususunda Tabloları Doldurma Yöntemi Üzerine Yönerge"[2] düzenlemesinde iki grup Rumlar arasında, bu iki sınıfın mallarının idaresi konusunda bir ayırım yapıldı ve nelere dikkat gösterilmesi gerektiği konusunda özel sınırlandırmalar getirildi.

Ermenilere özel bir mülk idaresi

1915'te el konulan Ermeni mülklerinin idaresi daha önce belirtilen Rumların mallarının idaresinden farklı bir konu olarak ele alındı ve illere yollanan bildirimlerde bu farklılıklara özen gösterilmesi özellikle rica edildi.[3] En önemli fark Rum mallarının bazı tasfiyelere tabi olmamasıydı. Vilayetlere peşi sıra emirler yollanarak bu nokta vurgulanmaya çalışıldı.[4] Yunanistan'a giden Rumların mülklerinin aynı ülkeden gelmekte olan Müslümanların mülkleriyle değiş tokuş edilmesi arzu ediliyordu. Dahası, askeri amaçlarla iç bölgelere sürülen Rumların geri dönmesi yönünde beklentiler vardı. Tasfiye bu sebeple gerçekleştirilmemişti.

1919'un sonlarında benzer gelişmeler gözlemlendi. Rumlar arasında, 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesine tabi olanlar ve olmayanlar arasında farklar gözetildi. İstanbul Rumlarının mübadeleye dahil olmamasına rağmen, kanunlarda İstanbul'a ve çevresine yerleşmiş birçok Rum'un durumları göz önünde bulunduruldu. Daha sonra İstanbul'a gelen bu insanlar da mübadeleye tabi Rumlar arasında sayıldılar (mallarına el konulma imkânının ortaya çıkması amacıyla). Yukarıda belirtilen durumlarla ilgili ortaya çıkacak karışıklıkların çözülmesi özel hükümlerle yapılmaya çalışıldı.[5]

Ermeni soykırımının Ermeni mülklerine el konulmasıyla ilgili bağlantılı bazı özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir.[6] Öncelikle, 1913 - 1918 döneminde mülkleri tasfiyeye tabi olan tek grup tehcir edilmekte olan Ermenilerdi. Tehcir edilmeyen Ermenilerin mallarına el konulmuyordu. Vilayetlere yollanan çeşitli telgraflarda, sadece tehcir edilen kişilerin mallarının tasfiye edilmesi hususu özellikle vurgulanmıştı: "Tehcir edilmeyen gayrimüslimler taşınabilir veya taşınamaz mallarına sahip olmaya devam edecektir. Tehcir edilen Ermenilerin malları ve o sırada onlarla birlikte tehcir edilen diğer Gayrimüslimler tasfiyeye tabidir".[7] Buna ek olarak, onların bulunduğu yerlerde kalan ve tehcir edilmeyen Ermenilerin başka bölgelerde malları olursa, o mallara el sürülmeyecekti. Örneği bu durum İstanbul'da yaşamakta olan Ermenilerde görülmüştür.[8]

İkincisi, Ermenilerin mülklerinin sınıflandırılması ırksal bir ideoloji temelinde yapılmadığı için, Nazi Almanya'sındaki Yahudilerin durumundakinin aksine, tehcir ve soykırımlar sırasında Osmanlı Ermenilerinin vatandaşlığını kaldırmasıyla ilgili bir tartışma meydana gelmedi. Dahası, Ermeniler vatandaşlıktan özel olarak Bakanlar Kurulu kararıyla veya bireysel olarak vazgeçerek çıkarılmadıkları durumda, vatandaşlıklarını 1964'a kadar koruyabiliyorlardı.

Üçüncüsü, Ermenilerin maddi varlıklarına el konuluyordu, fakat bu haciz şeklinde olmadı; yani mallar veya onlara denk değerde başka varlıklar sahiplerine geri verilmeyecekti. Aksine, bütün mallar veya değerleri sahipleri adına devlet tarafından idare edilecekti. Ne zaman yapılacağı belirtilmese de, bütün malların veya onlara eş değer varlıkların asıl sahiplere iade edileceği prensibine dayanılarak düzenleme yapılmıştır. Bu yolun tercih edilmesi soykırımın organize edilme şekli ve ideolojik bahanelerinden kaynaklanıyordu. Fakat bu özellikler mallara el konulması gereğini açıklamak için uygun değildi. Buna rağmen, malların haciz olarak değil de Ermenilerin haklarının korunması adı altında zorla ellerinden alınması iç gerilim ve çelişkilere yol açtı.

Çelişkili bir hukuk sistemi

Devlet alınan malların gerçek sahiplerinin Ermeniler olduğunu kabul etti ve onlara malları değerinde varlıkları daha sonra geri iade etme prensibini kabul etti. Gerilim veya çelişki burada yatıyor: bir yanda zorla mallara el koymakla suçlanmak istemeyen bir devlet var ve Emval-i Metruke Kanunu'nun dili de buna göre düzenlenmiş. Öte yandan, aynı devlet Ermenilerin varlığını ortadan kaldırmak, yapılan haksızlığı kurumsallaştırmak ve resmi bir hale büründürmek istiyordu. Mevcut kanun sistemi bu gerilim ve çelişki üzerine kuruluydu.

Kanun çifte taraflı bir şekilde Ermenilerin hayatta kalmasını sağlayan ekonomik temelleri ortadan kaldırmak için kullanıldı. Önce, 1915'te, Ermenilerin arkalarında bıraktıkları

mallarla ilgili bütün yasal hakları ellerinden alındı. İkincisi, kanunlar onlara mallarının değerini almaya resmi olarak hak verdiyse de, bu tür bir hak ödemesiyle ilgili tek bir adım bile atılmamıştır. Söz verilen kanun ve düzenlemelerin hiçbiri hayata geçirilmedi.

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinin tamamı boyunca Emval-i Metruke ile ilgili olarak çıkarılan kanun ve düzenlemeler malların ve/veya değerlerinin Ermenilere geri verilmesiyle ilişkilendirildi. Fakat diğer taraftan, bu iade süreci herhangi bir şekilde hayata geçirilmedi ve aynı yasal sistem Ermenilere bir kuruş dahi verilmemesi prensibini gerçekleştirmek için kullanıldı. Özellikle de Cumhuriyet döneminde, nadiren de hayatta kalan Ermeniler veya onların mirasçıları mallarını veya onlara eşdeğerde varlıkları istediklerinde, mevcut yasal sistemin koridorlarında ve geçitlerinde kayboldular.

Ermenilerin mülklerine el koymak için kanun ve kararnameler

Emval-i Metruke kanunlarının ve hükümlerinin nasıl soykırımın önemli bir parçasını oluşturduğunu anlamak için, onları üç ayrı boyutta incelemek gerekmektedir. Önce, tehcir edildikleri yerlerde Ermeniler hangi prensiplere göre yerleştirileceklerdi? İkincisi, arkada bıraktıkları mallar veya onlara eşdeğerde varlıklar onlara verildi mi ve geri verildiyse bu ne şekilde gerçekleşti? Üçüncüsü, geride kalan malları kim ve ne şekilde kullandı?

Bu üç farklı açıdan ilgili kanun ve düzenlemeleri incelediğimizde, karşımıza ilginç bir resim çıkıyor. İlk açıdan, yani Ermenilerin yeni yerlerine nasıl yerleşecekleri konusunda, kanunlar ve düzenlemeler neredeyse hiçbir rol oynamıyor. Bu durumla ilgili olarak daha tehcirin en başında yapılan bir düzenleme var ve o da son derece sınırlı bir etkiye sahip. Daha sonraki kanun ve düzenlemelerde bahsi dahi geçmiyor. Sanki böyle bir mesele yokmuş gibidir. İkinci açıdan ise, genel bir prensip sadece birkaç defa tekrar edildi—hepsi bu. Malların gerçek sahiplerinin Ermeniler olduğu ve devlerin bu malları onların adına idare ettiği kabul edildi. Fakat bu malların veya onların değerine denk varlıkların gerçek sahiplerine ne zaman ve ne

şekilde verileceğinden hiçbir şekilde bahsedilmedi ve bu hususla ilgili olarak herhangi bir düzenleme yapılmadı.

Bu ilk iki eksiklik bize bir şey göstermektedir: İttihatçılar kendi zihinsel dünyaları ve pratik politikaları içinde Ermenilerin tehcir edildikleri andan itibaren var oluşlarının son bulacağını düşünüyorlardı. Buna göre de var olmayan bir topluluk için düzenlemeler yapmak için hiçbir gereklilik yoktu. Bu özelliklere sahip olan ve geçerliliğini sürdüren kanunlar Türk devletinin resmi tezini çürütmek için en iyi kanıtlardır. Resmi teze göre, Ermeni tehcirlerinin amacı Ermenileri yeni bir bölgeye yerleştirmek ve arkada bıraktıkları mallar değerinde varlıkları onlara vermektir. Öyle bir amaç var idiyse, o zaman bu amaca uygun kanun ve düzenlemeler olmalıydı. Ancak yukarıda bahsi geçen 1918 raporunda malların değerine denk varlıklar verilmediği ve bu doğrultuda hiçbir düzenleme yapılmadığı kabul edilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi boyunca benzer bir durum vardı. Elbette Ermenilerin yeni yerlere yerleştirilmesiyle ilgili sorunlar yoktu. Ermeniler büyük ölçüde yok edilmişti; hayatta kalanlar (Anadolu'da asimile edilmemişlerse) yeni devletin sınırları dışında kaldı. İkinci boyuttaki sorunları düşünecek olursak, çıkarılan kanunlar ve hükümler İttihatçıların dönemindekiler gibiydi ve aynı genel kuralı tekrar ediyorlardı. Malların gerçek sahipleri Ermenilerdi; mallar veya değerlerine denk varlıklar kendilerine verilecekti. Devlet bu malları veya varlıkları Ermenilerin yokluğunda onların adına idare ediyordu. Yine de, malların geri verilebilmesi için, Ermenilerin 6 Ağustos 1924'ten başlayarak mallarıyla birlikte ortaya çıkmaları gerekiyordu. Lozan Anlaşması'nda kabul edilen prensip buydu.

Türkiye'nin bakış açısından, sorun Ermenilerin geriye dönmesi veya onları mirasçılarının malları geri istemesi olacaktır. Cumhuriyet Dönemi'nde çözülmesi gereken temel sorun buydu ve bu aynı zamanda yaratılmakta olunan hukuk sisteminin ana teması ve "başarısı" olacaktır. Ermenilerin mallarını almalarına engel olmak için, bir ipekböceğinin kozasını ince ince örmesine benzeyen bir şekilde, bütün ayrıntıların göz önünde bulundurulduğu ve boşlukların özenle doldurulduğu incelikli bir yasal sistem oluşturuldu.

Bu sistemin en büyük amacı ülkeye toplu veya bireysel olarak girme ihtimali olan Ermenilerin önüne bir engel koymak ve mallarını ellerinden almaktı. Bazı durumlarda Ermenilerin yasal olarak giriş yapmalarına engel olmaları mümkün değildi. Böyle durumlarda kanunları çiğnemek konusunda tereddüt edilmedi. Kanun ve düzenlemelerin iç gerilimi ve çelişkileri Cumhuriyet Dönemi boyunca gözlemlenebilir.

Her ne kadar incelenecek ilk iki boyut ortada olmasa da, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin kanun ve düzenlemelerinin asıl konusu meselenin üçüncü boyutuyla bağlantılıdır : geride bırakılan Ermeni menkul ve gayrimenkul varlıkları nasıl tasfiye edilecek? Eğer satılacaksa nasıl satılacak? Dağıtılacaksa, nasıl, kime ve hangi kurallar çerçevesinde dağıtılacak ve nasıl kayıtlara geçirilmeleri gerekiyor? Kanun ve düzenlemelerin temel amacı Ermenilerin bütün menkul ve gayrimenkul varlıklarına el koyarak Anadolu'da Ermeni varlığının fiziksel temellerini ortadan kaldırmaktı. Ermenilerin fiziksel ve kültürel varlıklarının imhası Türk hukuk sisteminin içkin bir özelliğidir. İşte bu nedenle bu sisteme "soykırım rejimi" diyoruz.

Dipnotlar:

[1] Kanun ve yönetmelikler arasında Süryanileri içeren bir metin bulmamız mümkün olmadı. Süryani mülklerine ne olduğu, en azından Osmanlı kanun ve yönetmelikleri açısından, net değildir. Çalışmada bu konuya bu sebepten yer veremedik. Mülklerinin Ermenilerinki ile aynı kaderi paylaşmış olması büyük ihtimaldir ancak konu daha detaylı araştırma gerektirmektedir.

[2] Düzenlemenin tam metni için BOA, Dahiliye Nezareti EUM. 3. ŞB 2/26-A, 1 Ekim 1330 [14 Ekim 1914].

[3] Ermeni ve Rum mülklerinin idaresindeki farklılıklar için bkz Taner Akçam, Ermeni Meselesi Hallolunmuştur: Osmanlı Belgelerine Göre Savaş Yıllarında Ermenilere Yönelik

Politikalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 127-129. Bu konuda daha detaylı bir çalışma için Ahmet Efiloğlu, Raif İvecan, “Rum Emval-i Metrukesinin İdaresi,” History Studies 2/3, 2010, s. 125-146.

[4] Örnek olarak şu belgelere bakılabilir : BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi 72/229, 73/69, 74/69 ve 89/113.

[5] “Olağanüstü koşullar ve gereklilikler sebebiyle başka yerlere sevk edilen şahıslar ve Emval-i Metrukelerine dair not” başlıklı IAMM raporu 16 Ocak 1332 (29 Ocak 1917). Rapor dört farklı gruptan bahseder (Ermenileri Rumlar, Suriyeli Arap aileler ve Bulgarlar) ve mülklerine dair farklı uygulamaları özetler (BOA, BEO 4505/337831).

[6] Bu hususları merkezi hükümetin kararnamelerinden çıkardığımızı belirtmek isteriz. Ancak vilayetlerde bu kararnamelerin nasıl uygulandığını ayrıca incelemek gerekir.

[7] BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi, AMMU, Diyarbakır Vilayetine şifreli telgraf, 10 Kasım 1332 [23 Kasım 1916]. Sivas’a gönderilen başka bir telgraf, “İslam’a ihtida ya da başka sebeplerden tehirden muaf tutulan ve yerinde bırakılanların mülkleri tasfiyeye tabii değildir” diye belirtir. (BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi, 61/253, Dahiliye Nezareti EUM, Sivas Vilayetine şifreli telgraf, 25 Şubat 1331 [9 Mart 1916]).

[8] 13 Haziran 1926 tarihli yönetmeliğin dördüncü maddesi sadece bu konuya dairdir ve başka bölgelerde yerlerinden edilmemiş kişilerin mülklerine dokunulamayacağını belirtir.

Bu madde özellikle İstanbul’u zikreder. Bakanlar Kurulu’nun 1 Ağustos 1926 kararı İstanbul Ermenilerinin Kartal ve Pendik gibi İstanbul dışında bulunan mülklerinin Emval-i Metruke olarak görülmemesi ve el konulmamasını, aksi durumda bunun yasadışı olacağını belirtir. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri/ TİGM 030_0_18_01_01_020_49_014). Bu çalışmada kullanılan Cumhuriyet Arşivleri belgelerine dikkatimizi çektiği için Sait Çetinoğlu’na özel

olarak teşekkür borçluyuz.

Kaynak: repairfuture.net